

'לנבוכי הדור' מול 'פנקס מתקופת בויסק', מאת: ר' איתם הנקין

לטורים הקודמים של ר' איתם בנושא 'לנבוכי הדור':

["לנבוכי הדור" – סקירה ראשונית סובייקטיבית](#)

[עוד הערות על "לנבוכי הדור"](#)

לפני כשבועיים, בסוף סיוון, עלה מן הדפוס ספר חדש של מכון הרצי"ה, 'פנקסי הראי"ה' חלק ב', המכיל שני חלקים: השני הוא פנקס רשימות ופיסקאות מתקופת ירושלים (תרפ"א-תרפ"ג), והראשון הינו החיבור אותו כבר הספקנו להכיר מאז דלף לאינטרנט לפני כחודשיים: חלק מתלמידיו של הראי"ה כינהו בשם היומרי 'מורה נבוכים החדש', באותו קובץ שדלף הוא קרוי 'לנבוכי הדור', ואילו בספר החדש הוא מוגדר באופן סתמי, "פנקס מתקופת בויסק" (מעתה תיווצר כמובן בעיה בדרך ההתייחסות לחיבור; ובכל אופן, כיוון שהשאלה נפתחה, אני כשלעצמי סבור שהשם "לנבוכי התקופה" עדיף על "לנבוכי הדור", בשל האופי הטעון והקונקרטי מדי של המושג "הדור"). בהקדמה מציינים העורכים שמתוכן החיבור נראה שהוא נכתב במגמה "לקרב תועים לאורחא דמהימנותא", ובהתאם לדבריו החשובים במכתב לאדר"ת (שפורסם ב'גנזי ראי"ה' חוברת ג', ואשר כדוגמתם הוא גם כותב בחיבור עצמו, פרק ג:')

"שמתי אל לב לראות מה יעשה ישראל ע"ד סערת הדעות הרעות, ההולכות המתרחבות... שבכל דור ודור שרבו דברי שטנה על תורת השי"ת ויסודי האמונה, נמצאו גדולי ישראל שיצאו בפרץ בדברי שכל והשיבו חרפת מחרפים אל חיקם... ע"כ דעתי העני' כי ראוי להשתדל להרחבי ספרים כתובים ע"ד כללי שמירת התורה והמצוה ברוח דעת ותבונה, וראוי להשתמש בכל דבר הממשיך את הלב לפי הזמן... כן עשה הרמב"ם בדורו שהיו הדעות הפילוסופיות מושכות את הלב, עשה מהם משמרת לתורת השי"ת, אע"פ שבהמשך הזמן בטל כל יסוד הפילוסופי היוני, ודבר אלקינו יקום לעולם, מ"מ בזמנו הרבה נפשות הציל"

העורכים מוסיפים כי "בהתאם לכך יש להבין את פרקי הקובץ לעומקם, כי ישרים דרכי ה', צדיקים ילכו בם וגו'". אולם כנראה שהם לא היו כה משוכנעים בישרותה של הדרך, שכן לאחר תיאורו של הפנקס מתקופת ירושלים, ומאמר נוסף מתקופת בויסק שצורף לספר, הם מוסיפים כי "במספר מקומות הדברים שבכת"י טעונים הסבר רחב מכבשונם של עולם, והם יודפסו בע"ה כשיושלם ביאורם". לא נאמר במפורש שהכוונה דווקא לחלק הראשון של הספר, כלומר לחיבור שבו אנו עוסקים, אך הדעת נותנת שהכוונה בעיקר אליו, וכפי שנרחיב מיד.

באופן כללי, אין ספק שהקובץ שדלף והספר שלפנינו הריהם שתי עבודות שנעשו בנפרד ובאופן בלתי תלוי: יש לעיתים הבדלים בפענוח מילים או באופן תיקון, לרוב אין חפיפה בין תכני ההערות, וישנם גם הבדלי פיסוק וחלוקת משפטים, ועוד. כמו כן, בגרסת הקובץ נפתחו כמעט כל ראשי התיבות (כפי שנעשה ב'שמונה קבצים' והבאים אחריו), ובגרסת הספר על פי רוב לא נעשה כך.

הבדל משמעותי אחד, לטובת הספר הנדפס, הוא חלוקת הפיסקאות העקבית והמפורטת שנעשתה בו – בניגוד לקובץ שדלף, שעריכתו לא הושלמה, ולפיכך יש בו לעיתים עמודים שלמים של גושי טקסט ללא כל קיטוע. הבדל בולט אחר, הוא שבשונה מכל ספר אחר של הראי"ה שנדפס אי פעם (במהדורה ראשונה מכת"י), בספר שלפנינו יש לא מעט הערות, הסברים וביאורים על הגליון ממש (ראו למשל ההערה הארוכה בעמ' צ"ב, כ-15 שורות!) – דבר המדגיש את היחס הבעייתי שהקנו עורכי הספר כלפי החיבור, עד כדי שסברו שלא תמיד אפשר לתת לדברים לעמוד לבדם.

עתה להשוואת התוכן: כאמור, כפי שהצהירו אנשי מכון הרצי"ה, הם בחרו להשמיט תכנים "במספר מקומות", ולטענתם הם מתכננים לפרסמם בעתיד בתוספת ביאור. אכן, כפי שיוצג להלן, הספר הנדפס עבר מסכת צנזור חסרת תקדים בהיקפה, שתי וערב, כשהיקף התוכן המושמט מגיע לעשרות (!) עמודים בקירוב. לא פעם הושמטו פרקים שלמים, דבר שהביא לשינוי המספור של סדר הפרקים; לעיתים הושמטו פיסקאות מסוימות מתוך פרק; ולעיתים נדירות יותר הושמטו משפטים קצרים באמצע פסקה (דבר המציב באור בעייתי את הטענה האמורה בדבר הפרסום העתידי, שכן שני סוגי-ההשמטות האחרונים אינם מאפשרים זאת).

את מגמות ההשמטה לא קשה לנחש: הלא אין זו פעם ראשונה שמכון הרצי"ה מתנהל בצורה שכזו, ומפורסם הוא מקרהו של 'פנקס י"ג', שיצא על ידי המכון בתשס"ד בהשמטת כמה פסיקאות שנחשבו כנראה לרדיקליות (ואשר הושלמו בתשס"ו במהדורת 'קבצים מכתב יד קדשו'). במקרה הנוכחי, חלק ניכר מן ההשמטות כולל את רוב-ככל המקומות בהם עסק הראי"ה במקומן ותפקידן של הדתות האחרות, ואף האליליות, בעולם; חלק אחר של ההשמטות כולל דעות בעלות אופי רדיקלי לכאורה, ועלולות אפוא להיות מנוצלות לרעה, אם לימין ואם לשמאל; במקרים אחדים הושמטו דברים כנראה מפני שאינם נחשבים כיום למקובלים בחוג המצומצם של עורכי הספר; ובמקומות מעטים ההשמטה נראית תמוהה וחסרת פשר.

להלן אציג את ההשמטות לפי קטגוריות טכניות, כאשר לגבי חלקן אעיר הערות נצרכות כאלה ואחרות. לשם הנוחות, אכנה את הנוסח הנדפס כ"פנקס" ואת הנוסח הדיגיטלי כ"קובץ"; וכשאנקוט מספר פרק בסתם, כוונתי תהא למספר שבקובץ (שכן כאמור, השמטת פרקים הביאה להיעדר חפיפה בין מספור הפרקים בשני הנוסחים)

א. פרקים שהושמטו:

1. פרק י"ג, העוסק באופן שבו תיוסד מחדש הסנהדרין בלשכת הגזית ובהשלכת הדבר על התורה שבעל פה.

2. פרק י"ד, העוסק במקומן של הדתות בעולם ויחסה של היהדות כלפיהן. את שני הפרקים הללו כבר הזכרתי (בטור הראשון שפרסמתי בנושא) כחדשניים ביותר בספר.

3. פרק י"ח, המדבר בגנות הצמצום בלימוד הלכות בלבד ומיעוט העיסוק בדעות ובחכמות: "סבה גדולה להתפקרות היא מניעת ההכנה להציץ בחוג יותר רחב מחוג למוד גמרא והלכות. כי לפי הנהוג היה מורגל לחשוב שאין שום חכמה בעולם יותר עליונה וחשובה מלימוד ההלכות...". ואני תמה, הלא זוהי הביקורת של עולם הישיבות הדתי-לאומי על הישיבות החרדיות, שאינן עוסקות בלימוד אמונות ודעות?

4. פרק ל, המדבר על השתלשלות הדתות ועל יסודות חיוביים בהן.

5. פרק ל"ט, בו נאמר כי כל ההתקוממויות שבאו על יסודות האמונה, כולן לטובה וכדי לצרף הסיגים; וכן נמצא בו דיבור נרחב נוסף על מקום הדתות האחרות בעולם, כולל האליליות, וישנה רמיזה מפורשת המקנה מידה חיובית בדיעבד לפעולת יש"ו בעולם (עמ' קס"ג בקובץ: "ואם לאדם שכל כך חפץ להועיל לאנשים רבים, ועלתה בידו בכמה ענינים, מיחסים לו שם של אלהות, אי אפשר כלל שיהיה מתקבל בציר אחר [=כלומר, על ידי אופן אחר במציאות] אור כל כך מאיר בלב עמים, שהם מצד עצמם מוכשרים לאלילות, ודוקא באופן כזה מושפע עליהם הטוב המוסרי. ולכשיתרוממו ביותר ויכירו כמה נשגב ונעלה הוא כבוד אלהים מליחסו לאדם, אפילו יהיה חמדת אהבת הטוב בתכלית [=ואינו כך בהכרח], אז יהיו הציורים הקנויים שלהם מצדם הטוב עומדים על כנם, והדעות יתרוממו כלפי השכלת דעת ד', ויהיו מעלין בקודש ולא מורדין". על אף הסנצסיוניות שבה עשויים הדברים להיקרא, למעשה הם אינם אלא הרחבה של דברי הרמב"ם הידועים על כך שאפילו לנצרות היתה פעולה חיובית בעולם, בכך שהפיצה את האמונה בא-ל אחד, והורדתם למישור האישי.)

6. פרק מ"ה, העוסק בדרכים בהן יש להחזיר למוטב את צעירי הדור שהתקלקלו – וכאן ייתכן שההשמטה, או לפחות חלק ממנה, נבעה מסיבה עניינית (בשל מגבלות המקום, אסתפק בהפניית הקורא להשוות זאת עם האמור באותו עניין בפרק מ"ג).

7. פרק נ"ב, העוסק בעניינים רוחניים שבהם השלילה מביאה לעולם תיקון יותר מאשר החיוב (כדברי הרמב"ם על השגת ה', האפשרית רק על דרך השלילה), ונושאים נוספים, ובסופם התייחסות למעשה בראשית מול "המחקרים הנסיוניים".

ב. פסיקאות שהושמטו:

1. בפרק ו הושמט רוב תוכן הפרק, למעט שתי הפסיקאות הראשונות. הדבר תמוה, מאחר שהרעיון העיקרי שבפרק – קבלת האומה כיסוד התורה – נשנה על ידי הראי"ה ב'אדר ה'יקר' פרק ד' (ואכמ"ל).

2. בפרק ח הושמטו כמה עמודים באמצע הפרק (השוו עמ' מ' בפנקס מול עמ' ל"א-ל"ג בקובץ),

בעניין מקומן של הדתות האחרות והעבודה הזרה בעולם, ורק השאירו שורה אחת מתוך אחת הפיסקאות.

3בפרק י' הושמט הדיון בביטול הקרבנות לעתיד לבוא (השוו עמ' נ"ג בפנקס מול עמ' מ"ו בקובץ). ושוב הדבר תמוה, מאחר שדיון זה נדפס גם ב'אפיקים בנגב' בשנת תרס"ב, ומשם נלקח ל"חזון הצמחונות והשלום' (ואולי, שמא, השמטה זו כמו חברתה שבפרק 1ו, נעשתה דווקא מפני שהדברים בעיקרם כבר פורסמו.)?

4בפרק י"ד עמ' ס"ה בפנקס, עמ' ס"ט בקובץ) הושמטה פסקה המדברת באופן ניטרלי על כך שכדי להתאים לרוח הזמן כבר נמצאו פתחי היתר להעברת הזקן בסם ובמספרים וכיו"ב. אילולי ידענו מי העוסקים במלאכה, היינו עשויים לסבור שהמשימים זאת הריהם צאצאיהם של קנאי ירושלים, שהתנגדו לבחורי ישיבת חברון ומרכז הרב והופעתם המגולחת!

5בפרק ט"ז עמ' ע"א בפנקס, עמ' פ"א בספר) הושמטו שתי פסקאות, הדנות בשלוש מטרות החורזות בכלל התורה והמצוות (שמירת הצביון הלאומי למטרת עומק היושר שבזה, עילוי ההטבה האנושית הכוללת, והיחס של הפרטים האנושיים אל הכלל העומד להתענג על חסד עליון). לא ברור מדוע דווקא התוכן הזה נתפס על ידי העורכים, לפי גישתם, כדרוש השמטה יותר מאחרים.

6בפרק כ"ט עמ' ק"י בפנקס, עמ' קכ"ד בקובץ) הושמט השליש האחרון של הפרק, בו דובר על המציאות המנוולת של הכפירה, ונאמר כי דווקא מי שהוא גדול בדעת באמת, יכיר את קדושת האמונה דווקא כשיחקור דרישה חופשית ללא הגבלות.

ג. השמטות מורכבות:

1בפרק ל"ח עמ' קל"ב בפנקס, עמ' קנ"ו בקובץ) נעשו השמטות מילים בתוך פסקה, כשהראי"ה מדבר על אנשים ה"רואים את הציונים הנמצאים אצל רוב היראים, והנם שפלים ומטושטשים" – שלוש מילים אחרונות אלה נמחקו. וכך מייד בהמשך, "אורח החיים היוצא מתמציתם הוא חושך ואפל ומלא שגיאות וחלישות כוח" – הושמטו המילים "מלא חושך ואפל". המשותף להן הוא הביקורת על הווייתם השגרתית של יהודי הדור. על פניו לא זיהיתי מקרים נוספים של השמטת מילים באמצע משפט, אך השוואה מדוקדקת יותר עשויה להעלות עוד כאלה.

2בפרק מ"ו עמ' קנ"ב בפנקס, עמ' קפ"ח-ק"צ בקובץ) הושמטה קבוצה ארוכה של פסקאות העוסקות באמונה מול כפירה ובמקומן בעולם. בהמשך הפרק (עמ' קנ"ד בפנקס, קצ"ב-קצ"ג בקובץ) נעשתה שוב השמטה נוספת, בהיקף דומה, בדברים הדנים בחופש הרוח. ושוב בהמשך, בסוף פסקה (עמ' קנ"ה בפנקס, קצ"ה בקובץ) הושמטו כשלוש שורות – באופן הנראה על פניו כחסר פשר. ושוב בהמשך (עמ' קנ"ז בפנקס, קצ"ו-קצ"ז בקובץ) הושמטה פסקה שלמה העוסקת בהשפעת ביקורת המקרא על נטעים זרים המתבססים על התורה, דוגמת הקראים, הנוצרים והמוסלמים. ולסיום, הרבע האחרון של הפרק (עמ' קצ"ז-ר' בקובץ), החוזר ועוסק שוב – בפעם החמישית בערך – בדתות האחרות וביחסי הגומלין שלהן עם היהדות, ועניינים נוספים, הושמט במלואו. יצוין כי בחלק מהמקרים, על מנת לבצע השמטה "חלקה" שלא תהיה ניכרת, הגיעו העורכים עד כדי שינוי סדר של משפטים, העברת מילה ממקום למקום, הוספה או הורדה של ו' החיבור, וכדומה.

בסיכום הדברים, לא נותר אלא להצטער על כך שעורכי הספר 'פנקסי הראי"ה' חלק ב' בחרו לשלוח יד בתוך דברי הראי"ה, ולצפות להופעה-בדפוס של המהדורה השלמה, כפי שבדודאי יקרה (ומן הסתם יעשה הדבר באופן מקצועי ואיכותי, דוגמת 'קבצים מכתב יד קדשו'). יש לתהות גם, מתי תחדל התנהלות שכזו תחדל מלאפיין את 'מכון הרצי"ה'? כפי המסתבר, מלאכת ההשמטות שתוארה לעיל נעשתה על ידי העורכים עוד בטרם הופץ קובץ של החיבור באינטרנט על ידי צד שלישי, ולכשהופץ קובץ זה כבר היה הזמן סמוך מדי להדפסה מכדי לשוב ולשנות את הדברים, ולכן פורסמו כפי שפורסמו, על אף שאלפי אנשים המחזיקים כיום בקובץ יכולים להשוות בין שני הנוסחים. אולם אף אם לא היה הקובץ מופץ בטרם ההדפסה, כיום אין ספק שכל מסכת-צנזר דוגמת זו שנעשתה עתה הריהי כירייה עצמית ברגל, שכן לאחר שההשמטות נחשפות – וההיסטוריה כבר הוכיחה שדין להיחשף בכל מקרה, אם לטוב ואם למוטב, בנסיבות שתהיינה כאשר תהיינה – הרי

שתשומת הלב הציבורית עתידה מעתה להתמקד דווקא בהן, באופן בלתי פרופורציונלי ובלתי-מוצדק לעומת שאר תכניו החשובים של החיבור, ובין כך ובין כך התוצאה המתקבלת הפוכה ממה שרצו המשמיטים עצמם, וחבל.

ב -יום רביעי, יוני 30, 2010

[שלח באימייל!BlogThis! שתף אל Twitter שתף אל פייסבוק שתף ל-Pinterest-](#)

תוויות: [ביקורת ספרים](#), [הרב קוק](#), [לנבוכי הדור](#), [מכון הרצי"ה](#), [ספרים](#), [ר' איתם הנקין](#)

6תגובות:

חגי אמר/ה...

שם השולח: אודי אברמוביץ תאריך: 30/06/10, 08:21:30
ישר כוח על הרשימה.

דרך אגב, גם בפנקס ירושלים הגדול (פנקס מ"א) שבספר הנ"ל, חלו השמטות לא מעטות של קטעים חשובים.

שם השולח: איתם הנקין תאריך: 30/06/10, 10:20:40
שלום אודי .

לגבי הערתך, יש לציין כי לעניין זה התייחסו אמנם העורכים בפירוט-מה בהקדמת הספר, כשהזכירו שהפנקס כלל במקור גם איגרות, מאמרים, חידושי הלכה וכדומה, וכתבו שהם השמיטו אותם מסיבות ענייניות (ז'אנר שונה, פרסום קודם במקום אחר, וכדומה). כמובן, לא תהיה זו הפתעה אם הושמטו גם פסקאות מסוגים אחרים וממניעים אחרים, וכפי שאני מבין מדברך.

נ.ב. לגולשים שאין בידם הקובץ, או המבקשים להבין ביתר פירוט אך במיעוט טירחה את תוכן הפרקים שהושמטו, ניתן להסתייע בתקציר של פרקי הספר שנעשה על ידי ר' ישראל אריאל (ליבוביץ), בקישור:

<http://tinyurl.com/lsArPrakim>

שם השולח: איתם הנקין תאריך: 30/06/10, 11:00:43
עוד לתועלת הקוראים, ובענייני דיומא, אזכיר את דבריו של הרב ד"ר מאיר מוניץ בסוף הדוקטורט שלו ('חוג הראי"ה ועריכת כתביו...'), בר אילן, רמת גן תשס"ט, עמ' 1-480), שם ביקר את דרך התנהלות 'מכון הרצי"ה', והצביע על כך ששיטת העריכה של המכון הריהי "דלא כמאן": לא כרצי"ה, שהיה מוסמך לבצע עריכה מחודשת לפי נושאים, אך גם אין זה פרסום ללא שום התערבות תכנית, כיאה למי שלא הוסמך, אלא באופן של צנזורים וכדומה. ועוד, שספק אם הרצי"ה עצמו היה מסכים בכלל לפרסום הפנקסים AS IS בלי סידור ועריכה (אלא שברור כי המכון לא עשה כן אלא מפאת דחיקתו על הקיר, וכמקרה 'ערפילי' טוהר).

שם השולח: איתם הנקין תאריך: 30/06/10, 11:02:01
[המשך.] הוא גם מצביע על מעורבות שיקולים בלתי-לגיטימיים בהשמטת הפסקאות ב'פנקס י"ג' למשל: מקרים בהם לא ניתן להסביר את ההשמטה כרצון להגן על הראי"ה וכדומה - דבר שלדבריו הצורך בו כיום פחות בהרבה לעומת ימי תחילת עבודתו של הרצי"ה - אלא ההשמטה נעשתה כדי לקדם את סדר יומם והשקפתם של העורכים ביחס לתרבות החול וכדומה, לצד טשטוש כללי של רדיקליזם כדי "להגן על הקוראים"(כאן עלי להעיר כי הרב מוניץ עצמו, במהלך עבודתו, הצביע על כך

שגם חלק מעריכת הרצי"ה קידמה את סדר יומו וטשטשה רדיקליזם; בכך, לפחות, יכולים אנשי המכון לטעון שהם פוסעים בעקבותיו. הרב מוניץ ער לכך, אך כנראה מתעלם מטענה זו מפני שהיא לגיטימית יותר כשמדובר ברצי"ה עצמו ופחות כשמדובר בוויכוחים בין ממשיכי דרכו.)